

Význačná československo-sovětská publikace „Sociální problémy řízení pracovních kolektivů“

V moskevském nakladatelství Profizdat vyšla koncem roku 1978 ruská verze knihy *Sociální problémy řízení pracovních kolektivů*.(1)

Jde o rozsáhlé společné dílo sovětských a československých vědců reprezentovaných leningradským Ústavem sociálně ekonomických výzkumů AV SSSR a fakultou řízení VŠE v Praze.

Dílo je charakterizováno všemi rysy moderní marxistické vědy — komplexností postižení problematiky, interdisciplinárním přístupem a sepětím teorie s praxí řízení kolektivů pracujících.

Je opatřeno krátkým úvodem a rozčleněno do 10 hlav.

Hlava I je nazvána Zdokonalování řízení pracovních kolektivů — důležitý úkol odborů

Na základě materiálů XXV. sjezdu KSSS, XV. sjezdu KSČ, XVI. sjezdu odborů SSSR a VIII. sjezdu ROH ČSSR autoři zdůrazňují mimořádné rostoucí vliv sociálních faktorů na zvyšování efektivnosti výroby a nutnost rozvoje sociálního plánování a řízení jako součásti zdokonalování systému socialistického řízení společenských procesů. „Cílem řízení sociálního rozvoje v socialistických podmínkách je dosažení komunistické úrovně rozvoje výrobních sil, výrobních (ekonomických) a ostatních sociálních vztahů“ (str. 23).

Rozvoj sociálního plánování a řízení je z jedné strany spjat s prohlubující se vedoucí úlohou komunistických stran a péčí odborového hnutí o všestranný růst pracujících, z druhé strany s rozvojem vědy, která je všeobecnou výrobní silou a základem všech inovačních procesů.

V hlavě II nazvané Pracovní kolektiv v socialistické společnosti se autoři na základě marxisticko-leninského poznání zabývají podstatou, strukturou, organizací a úlohou pracovního kolektivu v řešení výrobních a sociálních úkolů.

Osmý článek ústavy SSSR vymezuje práva a povinnosti pracovních kolektivů jako základní buňky sociálního organismu, která je souhrnem ekonomických, politických a ideologických vztahů. Socialistický pracovní kolektiv je definován jako „skupina lidí organizačně spjatých společnou, společensky prospěšnou činností na základě společenského vlastnictví výrobních prostředků“ (str. 33). Pro socialistický kolektiv, založený na politické a ideologické jednotě a na vztazích vzájemné pomoci a spolupráce, je charakteristická „sociální integrace“. Jestliže „organizační integrace“ zabezpečuje podmínky efektivnosti pracovního procesu, pak integrace sociální zdokonaluje a obohacuje obsah socialistických vztahů mezi lidmi.

Hlavními typy struktur pracovního kolektivu jsou:

- funkční (dělba a kooperace práce)
- profesně kvalifikační
- sociálně demografická
- společensko-politická (sociálně politická a výrobní aktivita)
- sociálně psychologická.

(1) *Socialnyje problemy upravlenija trudovymi kolektivami*, autorský kolektiv pod vedením prof. G. N. Čerkasova, DrSc, a prof. J. Kohouta, DrSc. Moskva, Profizdat 1978. Kniha vyšla též v češtině pod názvem *Sociální aspekty řízení pracovních kolektivů*, Praha, Práce 1979.

Každá z těchto struktur, které autoři podrobují analýze, má specifický vliv na životní činnost pracovního kolektivu. Hlavními podmínkami této činnosti jsou rozvoj spolupráce, úroveň vzdělání, kvalifikace a kulturnosti každého člena, aktivity stranické, odborové a mládežnické organizace a rozvoj systému komunikace na všech úrovních. Na těchto podmínkách je závislá i míra výrobní a politické aktivity a účasti pracujících na řízení.

Třetí hlava je věnována základním cílům a metodám řízení pracovních kolektivů.

Řízení pracovních kolektivů jako nedílná součást systému společenského řízení plní funkce cílové, prognostické, plánovací, operativní, kontrolní a sociálně vzdělávací. Tyto funkce se realizují metodami ekonomickými, právními, sociologickými a psychologickými. Přitom je využíváno motivací materiálních, morálních a mocenských. Funkce a metody řízení pracovních kolektivů se uskutečňují na základě principů cílovosti, delegování odpovědnosti a především principu účasti pracujících na řízení. Zvláště tento princip je v rámci celé práce hluboce analyzován a osvětlen.

Čtvrtá hlava je věnována sociální analýze jako obecné metodě zkoumání pracovního kolektivu.

V rámci pojmu *kolektiv hospodářské organizace* autoři přesně vymezují pojem *pracovního a výrobního kolektivu*. *Výrobní kolektiv* „je pojem užší a zahrnuje jen ty pracovní kolektivy, jejichž funkce je zaměřena na výrobu materiálních statků“ (s. 84). Zde je třeba podotknout, že v knize existují dvě různá pojetí pracovního kolektivu. Sovětští autoři chápou kolektiv širěji, jako společenské seskupení v rámci celého závodu, čeští autoři zdůrazňují jako rozhodující primární kolektiv s přímými mezilidskými vztahy.

Socialistický pracovní kolektiv je dále charakterizován plněním určitého druhu společensky užitečné práce na základě společného cíle, organizační uspořádanosti, politickou a ideologickou jednotou a kolektivitou společensko-politické činnosti. V rámci sociálních funkcí se zdůrazňuje funkce „vzdělávací“, která zahrnuje odpovědný a tvůrčí vztah k práci, komunistické sebeuvědomění, soustavné vzdělávání a osvojení socialistických politických, morálních a estetických hodnot. Autoři velmi správně kritizují úzká technicistická či ekonomistická pojetí pracovního kolektivu a konstatují, že sociologie dosud nedospěla k dostatečně přesnému vymezení místa pracovního kolektivu v řízení hospodářské organizace. Lze dodat, že takové vymezení bude možné jen ve spolupráci s techniky a ekonomy, neboť pracovní kolektiv plní též určité vědeckotechnické a ekonomické funkce, které autoři publikace plně nepostihují.

Sociální analýza je charakterizována jako výchozí etapa sociálního plánu, jejíž kvalita určuje zdůvodněnost plánu a realnost a efektivnost jeho úkolů. Autoři přinášejí přehled informačních zdrojů a metodiky konkrétního sociologického výzkumu pracovního kolektivu na základě jeho projektu.

Pátá, šestá a sedmá hlava jsou věnovány úloze hlavních vědeckých disciplín při plánování a řízení pracovního kolektivu.

Je tu charakterizována úloha *sociologie* a sociální psychologie (hlava V), právní vědy (hlava VI) a *ergonomie* (hlava VII). Autoři správně zdůrazňují interdisciplinární přístup, bohužel v této části práce chybí jedna z důležitých objektivních základů zkoumané problematiky — ekonomická věda.

Sociologická pasáž této části práce vychází z vymezení podstatných rozdílů politické a sociálně mravní atmosféry podniku kapitalistického a socialistického a přináší zevšeobecnění výsledků konkrétních sociologických výzkumů v SSSR, dokumentujících výrazný *růst elementů samořízení* a hospodárního vztahu celých kolektivů k záležitostem podnikového rozvoje, *obohacování obsahu a s ním spjatého charakteru práce*, mohutný rozvoj kolektivních forem organizace práce a socialistického soužití.

V mimořádně zajímavě zpracované části *právní* jsou pracovní kolektivy pojaty jako subjekty práva mající svůj právní status. Jejich práva a povinnosti jsou poprvé v historii lidstva zakotveny v nové ústavě SSSR, kde jsou chápány „jako články politického systému společnosti, jako orgány budoucího společenského samořízení. To znamená, že socialistické podniky a organizace jsou nejen sférou využití práce a zdrojů uspokojení materiálních potřeb, ale i centry společensko-politické a kulturně vzdělávací činnosti pracujících“. Právní postavení pracovních kolektivů tak daleko překračuje hranice úzce výrobních otázek a zahrnuje jejich práva na účast na posuzování a řešení státních a společenských problémů, na plánování a řízení výroby

a sociálního rozvoje. Autoři podrobně rozebírají úlohu pracovního kolektivu jako subjektu a objektu sociálního řízení a konkretizují úlohu práva na základě hlavních prostředků (pracovní porady, kolektivní smlouvy) a jednotlivých částí sociálního plánu. Sociální plánování postavilo před právní systém a právní vědu řadu nových problémů, z nichž hlavním je vypracování normativní základny sociálního plánování.

Část ergonomická vychází tradičně z věhlasné sovětské fyziologické školy založené I. M. Secenovem a rozvíjená jeho žáky v čele s akademikem A. A. Uchtomským. V souhlase s tím se vyklad v této kapitole pohybuje v rámci pracovní fyziologického a psychologického pojetí a postrádá důslednější systémový přístup.

Po stručném klasickém vymezení ergonomiky jako vědy o práci poukazují autoři na její zdroje v technickém a vědeckém rozvoji a na nutnost interdisciplinárního zkoumání vazeb mezi technikou a člověkem. Tento přístup považují za základ ergonomické metodologie. Dále se soustřeďují na problematiku vytváření optimální úrovně pracovní způsobilosti. Pracovní čas dělí na periody zapracování, relativně stále úrovně práce schopnosti a únavy. Rozebírají dialektické vazby mezi těmito „periodami“ práce a složitě vlivy hygienických faktorů pracovního mikroklimatu na pracovní způsobilost (teplota prostředí, osvětlení, hluk etc.). V souhlase s teorií „Sečenovova efektu“, která svého času hluboce zapůsobila na fyziologické poznání, zastávají autoři názor, že těžiště příčin snižování pracovní způsobilosti se přesunulo ze svalové únavy k nedostatku svalové aktivity člověka a přetížení jeho nervového systému. Tyto disproporce je třeba plánovitě odstraňovat různými formami fyzické a duševní rehabilitace.

Hlava VIII je nazvána Metodologické principy plánování sociálního rozvoje pracovního kolektivu.

Autoři se v ní zabývají objektivním charakterem společenských cílových funkcí, z nichž je odvozen i cíl sociálního plánování pracovních kolektivů, přičemž se předpokládá, že „cíle rozvoje celé společnosti a jednotlivého pracovního kolektivu jsou totožné“ (s. 177). V takovém pojetí bohužel autorům uniká dialektika složitých vztahů mezi společenskými a podnikovými zájmy, které mají svůj odraz v dialektice totožného a rozdílného v celé organizační hierarchii řízení. Název hlavy VIII do značné míry neodpovídá obsahu, neboť z metodologických principů plánování zahrnuje pouze cílové funkce (přičemž chybí s nimi spjatý systém zdrojů) a stručně se dotýká vazeb mezi plánem sociálního rozvoje a plánem vědecké organizace práce (přičemž chybí vazby na ostatní části technického, hospodářského a finančního plánu). Pro celou publikaci je příznačné, že jsou v ní komplexně hluboce a teoreticky fundované zpracovávány *základy* sociálního řízení pracovních kolektivů, *teorie sociálního plánování* jako základní součást řízení sociálních procesů však v ní téměř abstentuje.

Další velmi zajímavá a informačně bohatá *hlava IX je věnována zevšeobecněným zkušenostem z konkrétních sociologických výzkumů v CSSR a SSSR.*

Obsahuje podrobnou informaci o metodice a konkrétních výsledcích průkopnických komplexních sociologických výzkumů provedených katedrou průmyslové sociologie a psychologie VSE, Praha, v podnicích „Tesla“ a „Elektro-Praga“. Zkušenosti jsou shrnuty v doporučení řešit v metodologii sociálního plánování především tyto problémy:

- cílevědomě postupně vytvářet předpoklady pro překonání podstatných rozdílů mezi fyzickou a duševní prací a pro rozvoj sociální stejnorodosti socialistické společnosti;
- vytvářet předpoklady pro vyrovnávání neodůvodněných rozdílů mezi jednotlivými výrobními odvětvími a podniky;
- zvyšovat roli subjektivních faktorů při formování socialistického uvědomění a aktivity pracujících, včetně účasti na řízení;
- usilovat o soulad mezi rozvojem techniky a kvalifikační strukturou kolektivu;
- usilovat o soulad mezi rozvojem výroby a zdokonalováním pracovních podmínek.

Konkrétní sociologické výzkumy v SSSR jsou soustředěny k sociálním problémům práce. Kapitola přináší informace o výsledcích výzkumů subjekto-objektového vztahu v jednání a řízení, sociální efektivnosti, obsahu a charakteru práce, mobility pracujících, aktivity a účasti pracujících na řízení.

Zabývá se také otázkami funkcí, struktury, obsahu a forem sociologických služeb v průmyslových podnicích.

Práci uzavírá kritika teorií a metod řízení v současných kapitalistických podnicích (hlava X).

Autoři analyzují růst duchovního odcizení pracujících, nové formy maskování prohlubujícího se vykořisťování pracujících a nové „experimenty“ v systému „vědeckého ždímání potu“ v podmínkách kapitalistické výroby. Těžiště kritiky se soustřeďuje na tendence formování samostatných pracovních brigád a nahrazení stroze vertikální manipulace určitými prvky samořízení v těchto brigádách. „Humanizační snahy“ jsou kapitálem využívány k prohlubujícímu se vykořisťování stejně jako „staré“ metody „scientific managementu“, což se odráží v otřesných statistikách růstu symptomů odcizení, profesionálních nemocí, průmyslového traumatismu aj.

Přes nedostatky, na něž jsme poukázali výše, i přes to, že kniha má velmi omezený vědecký aparát odkazů na bohatou literaturu z oblasti sociálního řízení, lze konstatovat, že mezinárodní československo-sovětský kolektiv udělal velký kus práce v oblasti dosud poměrně málo rozpracované.

Práce vyniká komplexností a interdisciplinárností přístupů, vědeckou erudicí vyplývající z kvalit autorského kolektivu. Důsledné využití poznatků marxismu-leninismu, hluboká teoretická i praktická analýza a v řadě míst objevné syntetické poznání zajišťují vysokou odbornou úroveň. Přínosné jsou metodologické a metodické náměty a mimořádně bohaté reprezentativní a dobře utříděné informace o výsledcích výzkumné, analytické a řídicí praxe v obou zemích. Kniha je napsána prostým a srozumitelným jazykem. Je nesporné, že se stane významným zdrojem poznatků nejen pro pracovníky vědecké a řídicí sféry, ale i pro nejširší okruh pracovníků politické a výrobní praxe.

František Kutta

Kritika sovremennoj buržuaznoj teoretičeskoj sociologii (Kritika současné buržoazní teoretické sociologie)

Moskva, Nauka 1977, 279 s.

Marxistická kritika buržoazní sociologie učinila za poslední léta značný krok vpřed. Avšak neustálé pokusy buržoazních ideologů podceňovat zkušenosti komunistické a socialistické výstavby, zamaskovat ty nehlubší protiklady současné kapitalistické společnosti, změnit průběh světového revolučního procesu si vynucují, aby kritická práce byla dále rozvíjena. Opatření dělnických a komunistických stran a vlád socialistických zemí směřující k odstranění napětí ještě neznamenají konec boje idejí na mezinárodní aréně. Do tohoto boje musí vstupovat i sociologie, a to ještě s větší principiálností a aktivitou.

Jedním z příspěvků, který umožňuje souhrnně nahlédnout do oblasti současné buržoazní teoretické sociologie, je publikace kolektivu sovětských autorů (L. G. Jonin, G. V. Osipov, A. D. Kovalev, J. N. Davydov, A. B. Gofman, S. M. Mitina a E. A. Orlova) z oddělení teorie a historie sociologie *Institutu sociologických výzkumů AV Sovětského svazu Kritika sovremennoj buržuaznoj teoretičeskoj sociologii*. Její autoři se snaží objasnit manipulátorské funkce buržoazní sociologie, její antikomunistické a protisovětské zaměření.

Práce samozřejmě není jedinou z produkce sovětských vydavatelství, seznamující nás s problematikou kritiky současných směrů v buržoazní sociologii. Patří však k nejzdařilejším a nejrozsáhlejším pokusům z této řady publikací

Autoři, i když se nepokusili o vyčerpávající osvětlení teorií, problémů, metod současné buržoazní sociologie, se snažili podat obecný přehled z oblasti sociologické teorie. Teoretické konceptce buržoazní sociologie totiž z velké části určují jak řešení dílčích otázek a sociologických problémů, tak i konkrétní obsah a zaměření širších sociálně filozofických koncepcí buržoazních ideologů.

Jak je známo, XXV. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu a jeho závěry zaměřené k dalšímu zvyšování podílu společenských věd na výstavbě komunistické